

УДК 37.014:355.233.11

САНДУЛ В.С., вчитель предмету “Захист Вітчизни” середнього загальноосвітнього закладу “Слов’янська гімназія”

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ТА НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА “ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ” В СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. Щодо удосконалення законодавства та навчальної програми викладання предмету “Захист Вітчизни” в середніх загальноосвітніх закладах, в умовах воєнного чи надзвичайного стану, гібридної війни та тимчасової окупації Автономної Республіки Крим.

Ключові слова: предмет “Захист Вітчизни”, інформаційна війна, гібридна війна.

Summary. Regarding the improvement of legislation and the curriculum of studying the subject “Defense of the Motherland” in secondary educational institutions, in conditions of emergency, hybrid warfare and temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea.

Keywords: the item “Defense of the Motherland”, information war, hybrid war.

Аннотация. Относительно усовершенствования законодательства и учебной программы изучения предмета “Защита Отчизны” в средних общеобразовательных учреждениях, в условиях чрезвычайного положения, гибридной войны и временной оккупации Автономной Республики Крым.

Ключевые слова: предмет “Защита Отчизны”, информационная война, гибридная война.

Постановка проблеми. Події останніх чотирьох років, що призвели до соціальної нестабільності в Україні, спровокували збройну агресію з боку Росії на Сході України, анексію Криму та подальше розгортання Росією гібридної війни на усіх можливих напрямках, виявили певну недосконалість вітчизняного законодавства та як наслідок, виникла необхідність внесення змін до навчальної програми предмету “Захист Вітчизни” в середніх загальноосвітніх закладах України.

Для врегулювання зазначених відносин необхідно провести відповідні роботи з аналізу й оцінки чинного законодавства України та вжити заходів з його удосконалення в тій частині, що відповідає сучасній політичній, економічній, військово-політичній та міжнародній ситуаціях.

Метою статті є удосконалення чинного законодавства України у галузі освіти щодо викладання предмету “Захист Вітчизни” у середніх загальноосвітніх закладах України.

Виклад основних положень. Стаття 17 Конституції України [1] встановлює, що захист Вітчизни є обов’язком громадян України та найважливішою функцією держави.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Водночас Збройні Сили України потребують підготовленого резерву.

Згідно частини третьої статті 1 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” (далі – Закон) [2], військовий обов’язок включає в тому числі – підготовку громадян до військової служби.

Частиною першої статті 9 Закону встановлено, що допризовна підготовка включається до Державного стандарту повної середньої освіти загальноосвітніх та

професійно-технічних навчальних закладів у разі, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень здобувається на основі базової середньої освіти та проводиться за програмами, погодженими з Міністерством оборони України.

В сучасній школі, забезпечення виконання завдань допризовної підготовки покладається на програмний курс навчального предмета “Захист Вітчизни”.

Навчальна програма шкільного предмета “Захист Вітчизни” введена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.17 р. № 1407 [3] включає вісім розділів, деякі з них не повною мірою відповідають вимогам сьогодення.

Дуже ґрунтовне та фахове дослідження щодо адекватної реакції змісту навчальної програми “Захист Вітчизни” на військову агресію проти України, проведено колишнім вчителем предмету Романом Кучеренко в оглядовій статті [4]. Розглянемо деякі із таких.

1. У розділі першому зазначається, що функціонування Збройних Сил України на сучасному етапі спрямовано на формування у молоді ідеалу людини-патріота, захисника Вітчизни на прикладах героїчної боротьби українського народу за незалежність. Проте, на жаль, відсутня акцентація на необхідності надання прикладів героїчної боротьби та навіть самопожертв таких Героїв, які сьогодні захищають незалежність Держави на Сході України.

Р. Кучеренко в своїй статті ставить справедливе питання: “А де сам захист Вітчизни нашими воїнами, тобто хід військового конфлікту? Де захоплення героїзмом та успіхами нашого війська: де аналіз прикрих поразок та приклади героїзму наших воїнів: курган Савур-Могила (липень – серпень 2014 р.), втрата Ізвариного (липень 2014 р.), Амвросіївки та Оленівки (серпень 2015 р.), Іловайський (серпень 2015 р.) та Дебальцівський (січень – лютий 2015 р.) котли? ”

Також автор підкреслює, що “в жодному разі не применшуючи історичних досягнень минувшини, поставимо собі питання: що цікавіше молодій людині – визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького 1648 – 1657 років чи війна на сході України (АТО, ООС) 2014 р.? Хто цікавіший – кошовий отаман Петро Конашевич-Сагайдачний чи Герой України Михайло Забродський? А може, цікавіше знати молоді про місцевих героїв, які проживають поруч, вчилися в їхній школі, були поранені або ж не повернулися живими?.” І таку позицію Р. Кучеренка можна вважати дуже справедливою.

Таким чином, вважаємо, є потреба включення до програми предмету “Захист Вітчизни” як обов’язок вчителя – інформування учнів про щоденну обстановку в зоні проведення операції об’єднаних сил.

2. У розділі другому – Статути Збройних Сил України, розглядаються основні положення організації внутрішньої служби, повсякденної життєдіяльності військ. Водночас відсутня складова, щодо життєдіяльності військ в умовах ведення противником гібридної війни.

Р. Кучеренко у темі “Військовослужбовці та відносини між ними” пропонує більше уваги приділяти особливостям військового вітання, іншим елементам взаємовідносин у районі бойових дій, використанню знаків розрізнення та інше. У темі “Військова дисципліна” є необхідність висвітлення питання покарань та заохочень в зоні бойових дій, а також найбільш розповсюджених дисциплінарних та кримінальних правопорушень у війську на сьогодні та їхні наслідки.

3. Основні положення щодо підготовки та ведення сучасного бою механізованим відділенням, прийоми і способи дій солдата в основних видах бою у складі відділення, вивчаються в п’ятому розділі – “Тактична підготовка”. Як стверджує Р. Кучеренко: “Майже не приділяється увага вивченню сучасних засобів та методів зв’язку, а без нього решта втрачає сенс”. Окрім того, слід роз’яснити учням сутність та призначення

таких елементів оборони, управління та забезпечення, як спостережний пост (СП), блокпост, взводний та ротний опорні пункти (ВОП та РОП), командно-спостережний пункт (КСП), тиловий пункт управління (ТПУ), а також їхню взаємодію. Особливу увагу слід приділити наданню знань ефективного спостереження за супротивником. В першу чергу це стосується використання тепловізорів, відстанемірів, сучасних приладів нічного бачення. Також варто не оминати увагою поняття безпілотних літальних апаратів, їх основні види, маскування від них та боротьба з ними, особливості доповіді про їхній проліт. На жаль, зазначеним розділом не передбачене ознайомлення з новими тактичними прийомами, які з'явилися під час ведення так званої “гібридної війни”.

Гібридна війна є новим суспільно-політичним явищем, притаманним сьогоденню. Світовою спільнотою вона визнана як один із видів війни.

Попович К.В. у роботі [5] підкреслює, що гібридна війна – це війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною.

Майже аналогічним за суттю, але більш об'ємним за формою є визначення терміну “гібридна війна” (англ. hybrid warfare) як воєнної стратегії, яка об'єднує звичайну війну, малу війну і кібер- війну. Термін “гібридна війна” використовують також для опису атак із застосуванням ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій.

Проблеми застосування інформаційної зброї детально висвітлено в монографічному дослідженні “е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право” [6], де надано ґрунтовний аналіз видів, змісту, зброї, засобів нападу та захисту інформаційних ресурсів, систематизовано уявлення про інформаційну боротьбу у зв'язку з розвитком електронно-інформаційного середовища та поширенням кіберзлочинності, активним застосуванням деструктивних інформаційних маніпуляцій людиною, громадською думкою і масовою свідомістю, та науково доведено, що найефективнішим способом захисту людини, суспільства та держави щодо захисту знань та інформаційних ресурсів від небажаного інформаційного впливу є необхідність подальшого активного вдосконалення, зокрема, інформаційного законодавства держави. Як зазначається у дослідженні: *“Невід'ємною та обов'язковою у військовій боротьбі (та гібридній війні – від Авт.) є інформаційна складова, яка завжди присутня не тільки у період ведення бойових дій, але й у мирний час. Ця складова пронизує політичну, ідеологічну, економічну і, власне, всю збройну боротьбу. За всіх часів підготовка до війни та її ведення супроводжувались бажанням отримати якомога більше інформації про супротивника та, одночасно, забезпечити захист інформації щодо свого стану, намірів, дій тощо. ...Брехня, обман та дезінформація є головними чинниками маніпуляцій свідомістю людини”*.

Доктор філологічних наук, професор, експерт з інформаційної політики та комунікаційних технологій Г. Почепцов стверджує, що *“сьогоднішня гібридна війна розгорнута на всіх можливих напрямках, це не лише інформаційна війна. Це одночасно економічна, репутаційна, смислова, людська... На неї повинні працювати всі, хто має вплив на населення: актори, співаки, письменники, режисери. Військові дії задають лише фон для більш масштабної війни в людському розумі. Це скоріше гуманітарна війна, в якій військові дії є другорядними. Коли ми в першу чергу звертаємо увагу на них, ми робимо помилку”* [7].

Виходячи з вищезазначеного, як ніколи зростає роль шкільного виховання, щодо нейтралізації впливу засобів гібридної війни на свідомість молодого покоління українців.

Видання “Трибуна” [8], наводить ознаки гібридної війни. Ось деякі із них:

1. Гібридну війну не оголошують. Це дає змогу країні – агресору маніпулювати міжнародною думкою, а країні, на яку здійснюється агресія, неможливо адекватно реагувати на загрозу, бо юридичної підстави нібито нема.

2. Гібридна війна планується під стратегію інформаційної війни, за якою здійснюється побудова такої зомбі-реальності, за якою противника оголошують “нелюдом”, “фашистом”, приреченим на знищення.

3. Метою гібридної війни є не стільки завоювання як таке, скільки створення хаосу, безперервного конфлікту, постійне генерування провокацій, умов, непридатних для життя, руйнування інфраструктури.

4. Використовуються постановочні воєнні дії, виконувані акторами, призначені для зйомок картинок для показу в зомбі-ЗМІ.

5. Суть гібридної війни – знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника.

Україна одна з небагатьох держав світу, яка на протязі останніх п’яти років, захищаючи свою територіальну цілісність та недоторканість кордонів, зіткнулась з усіма проявами та реаліями гібридної війни, але до цієї пори не визначила такого виду війни на законодавчому рівні.

В діючих Законах України, що регламентують діяльність Міністерства Оборони України, а саме:

В пункті 1 частини 1 статті 1 Закону України “Про національну безпеку України” [9], визначено, що воєнний конфлікт – форма розв’язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт. В той же час не передбачено такого виду війни, як “гібридна війна”.

Статтею 1 Закону України “Про оборону України” [10], визначені такі терміни як: збройна агресія, вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України, блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав, засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів.

Як вважаємо, сукупність усіх вищезазначених термінів можуть складати предмет поняття “гібридна війна” та бути об’єднані єдиним терміном – “гібридна війна”.

Положення абз. 6 статті 1 Закону України “Про Збройні Сили в Україні” [11] декларує: “Ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій по відношенню до цивільного населення, його майна та навколишнього середовища”.

Враховуючи, що дії деяких цивільних осіб, що підтверджується досвідом бойових дій в гібридній війні, підпадають під визначення учасника бойових дій на стороні супротивника, зазначене положення втрачає актуальність та потребує внесення змін, що розширюють права військовослужбовців щодо можливості силового впливу на учасників гібридної війни.

Котенко А. в статті “Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту” [12] стверджує, що на даний час у військовій та політичній науці відсутні загально визначення “гібридної війни”. Офіційно ухвалювати цей термін не поспішає і Міністерство оборони США, яке наразі обмежується терміном “гібридна загроза”. Деякі дослідники, у тому числі у Росії, також ставлять під сумнів обґрунтованість терміну “гібридна війна”.

Звичайно, Україна повинна поважати позицію міжнародної спільноти, але сучасні виклики вимагають в першу чергу захищати інтереси Держави Україна.

Іде шостий рік гібридної війни. При цьому Міністерством оборони України, як органом центральної влади, що має право законодавчої ініціативи, не здійснюється ніяких дій, щодо удосконалення нормативно-правової бази та приведення такої до вимог сьогодення, особливо в тій частині, яка стосується проявів гібридної війни.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що деякі положення чинного законодавства України не відповідають сучасним викликам. Виникає необхідність приведення у відповідність реаліям сьогодення норм чинних Законів України а саме:

1. В пункті 1 частини 1 статті 1 Закону України “Про національну безпеку України” надати визначення такому виду війни як “гібридна війна”.

Такому визначенню, як одному із видів війни, по суті відповідає визначення наведене Поповичем К.В., яке після доопрацювання може бути прийняте за основу.

2. Терміни, що визначені в статті 1 Закону України “Про оборону України”, а саме: “збройна агресія, вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України, блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав, засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів”, об’єднати єдиним терміном – “гібридна війна”.

3. Ствердження О. Джолоса [13]: “*держава, яка веде гібридну війну, здійснює операцію з недержавними виконавцями-бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв’язок з якими формально повністю заперечується*”, ставить за доцільне внести зміни до абз. 6 статті 1 Закону України “Про Збройні Сили в Україні” в частині, що дозволить військовослужбовцям приймати заходи силового впливу до учасників бойових дій, в тому числі і груп місцевого населення, які діють на стороні супротивника.

Висновки.

Враховуючи вищезазначене, потреби часу та досить складну внутрішньополітичну, міжнародну та військово-політичну ситуацію, зусилля держави мають бути спрямовані на вдосконалення національного законодавства, шляхом внесення змін до:

1) пункту першого частини першої статті 1 Закону України “Про національну безпеку України” стосовно надання визначення терміну “гібридна війна” у такому формулюванні:

гібридна війна – це війна, яку розпочинають без оголошення, основним інструментом якої є стратегія інформаційного впливу на населення, для створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням, з метою знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника, оволодінням людськими, матеріальними та інформаційними ресурсами;

2) статті 1 Закону України “Про оборону України” щодо об’єднання різних видів озброєного насильства для досягнення політичних, економічних та соціальних цілей єдиним терміном – “гібридна війна”, та абзацу шостого статті 1 Закону України “Про Збройні Сили в Україні” в частині, що розширить повноваження військовослужбовців щодо можливості силового впливу на цивільне населення, яке бере участь у війні на стороні противника.

Зазначені пропозиції щодо внесення змін до законодавства, згідно вимог частини першої статті 9 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, можуть стати підставою для удосконалення Міністерством освіти і науки України навчальної програми предмета “Захист Вітчизни” в закладах середньої освіти до вимог сьогодення, що буде сприяти створенню умов підвищення рівня викладання предмета “Захист Вітчизни” в середніх загальноосвітніх закладах, підготовки громадян до військової служби та забезпечення безпеки держави Україна, зокрема під час ведення проти неї гібридної війни.

Використана література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254/96-ВР. URL://www.rada.gov.ua.
2. Про військовий обов’язок і військову службу: Закон України від 25.03.92 р. № 2233-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 386.
3. Навчальна програма шкільного предмета “Захист Вітчизни”: Наказ МОН України: від 23.10.17 р. № 1407. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
4. Роман Кучеренко. Предмет “Захист Вітчизни”: проблеми змісту. Ч. 2. URL: <http://education-ua.org.ua/articles/1161-predmet-zakhist-vitchizni-problemi-zmistu-chastina-druga>
5. Попович К.В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Історія”*. Вип. 2 (35). 2016.
6. Брижко В.М. та ін. е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: монографія / за ред. М. Швеця, чл.-кореспондента АПрН України; рецензенти: М. Сегай, академік АПрН України, О. Крупчан, чл.-кореспондент АПрН України. Київ: Вид. ТОВ “Пан-Тот”, 2007 р. 236 с.
7. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm
8. П’ять ознак “Гібридної війни”. URL: <https://tribuna.pl.ua/news/5-oznak-gibridnoyi-vijni>
9. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.18 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
10. Про оборону України : Закон України від 06.12.91 р. № 1933-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 107.
11. Про Збройні Сили в Україні: Закон України від 06.12.91 р. № 1935-ХІІ(1935-12). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 109.
12. Котенко А. “Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту”. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F&rlz=1C1AWFA_enUA837UA837&oq=%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%2C&aqs=chrome.5.69i57j0l5.15888j1j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8
13. Олег Джолос. Інформаційна складова гібридної війни. Погляд з Донбасу. URL: <http://novosti.dn.ua/article/4889-informaciyna-skladova-gibrydnoi-viyny-poglyad-z-donbasu>

~~~~~ * * * ~~~~~